Materiallar to’plami · Conference Proceedings
QATAG‘ON QURBONLARI: TARIXIY XOTIRA, MILLIY O‘ZLIK VA MA’NAVIY MEROS
10 September – 10 October 2026
UDK 94

JADID MEROSIDA INNOVATSION JAMIYAT VA IJTIMOIY YANGILANISH G‘OYALARINING FALSAFIY TALQINI

Maniyozov Murodjonovich Umidjon*
Farg‘ona davlat universiteti, mustaqil izlanuvchisi
✉ maniyozov@80gmail.com

ANNOTATSIYA

Jadid merosidagi yangilanish g‘oyalari zamonaviy innovatsiya falsafasi bilan qiyoslanadi. Tarixiy-konseptual tahlil yangilik, amaliy joriy etish va taraqqiyotni farqlaydi. Zamonaviy kategoriyalarni tarixiy mualliflarga bevosita nisbat berish cheklanadi. Davomiylik, ijtimoiy o‘rganish va oqibatlarni qayta ko‘rish mezonlari ishlab chiqiladi. Xulosalar empirik emas, nazariy maqomga ega.

Kalit so‘zlar

jadid merosi, innovatsiya, ijtimoiy yangilanish, davomiylik, mas’uliyat, tarixiy talqin.

DOI: 10.5281/zenodo.23302278

KIRISH

Jadid merosini innovatsion jamiyat haqidagi zamonaviy tushunchalar bilan bog‘lash ikki xil xatoga olib kelishi mumkin. Birinchisi tarixiy fikrning barcha jihatini hozirgi terminlarga tarjima qilib, farqlarni yo‘qotishdir. Ikkinchisi esa tarixiy sharoit takrorlanmasligi sababli merosning hozirgi savollarga umuman daxli yo‘q deb hisoblashdir. Maqola bu ikki yo‘nalish o‘rniga konseptual qiyoslashni taklif etadi: tarixiy muammo o‘z davrida tushuntiriladi, keyin uning zamonaviy savolga qanday va qanchalik taalluqli ekani tekshiriladi.

Abdirashidov Fitratning dastlabki qarashlari va faoliyatini tarixiy tadqiq etadi [1]. Farxodjonova jadid merosini qadriyatlar transformatsiyasi nuqtayi nazaridan tahlil qiladi [2]. Ushbu manbalar tarixiy o‘zgarishni bir xil yo‘nalishda kechuvchi jarayon sifatida tasavvur qilmaslikka undaydi. Tadqiqot savoli: yangilik yaratish, uni amaliyotga kiritish va ijtimoiy taraqqiyot o‘rtasida qanday mantiqiy farqlar mavjud? Maqsad jadid ma’rifiy merosini shu farqlarni ochadigan tarixiy-intellektual resurs sifatida talqin etishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tahlil ikki tarixiy yo‘nalishdagi va oltita zamonaviy falsafiy yoki fanlararo manbani qiyoslashga asoslandi. Manbalar uch vazifa bo‘yicha guruhlandi: tarixiy da’voni chegaralash, innovatsiya tushunchasini aniqlash va baholash mezonini ishlab chiqish. Bir manbaning vazifasi boshqasiga ko‘chirilmadi: zamonaviy innovatsiya nazariyasi jadid muallifining aynan shunday fikrlaganiga dalil bo‘la olmaydi.

Metod konseptual farqlash, qarshi misol va normativ sintezdan iborat. Yangi vosita joriy etilib, biroq foydalanuvchi imkoniyati cheklangan shartli vaziyat asosida “yangilik, rivojlanish” tengligi tekshirildi. Bunday fikriy vaziyat real tarixiy hodisa sifatida taqdim etilmaydi. Yangi arxiv hujjati, so‘rov yoki iqtisodiy ko‘rsatkich yig‘ilmagan; tarixiy da’volar foydalanilgan tadqiqotlarning qamrovi bilan cheklanadi.

NATIJALAR

Yangilikning uch xil maqomi. Birinchi maqom farqlilikdir: oldingi amaliyotdan nimadir boshqacha bo‘ladi. Ikkinchisi joriy etilganlik: taklif haqiqiy faoliyatning bir qismiga aylanadi. Uchinchisi rivojlantiru-

vchi qiymat: o‘zgarish asoslangan mezon bo‘yicha inson yoki jamoaning holatini yaxshilaydi. Birinchi ikkita maqom mavjudlikni ifodalasa, uchinchisi normativ bahoni talab qiladi. Shu bois yangilikning tarixan mavjudligi uning barcha oqibatlari maqbul bo‘lganini anglatmaydi.

Kasavinning tarixiy epistemologiya tahlili bilim bilan uning shakllanish sharoitini bog‘liq holda ko‘rishga asos beradi [3]. Mixaylov faoliyat va madaniyatni generativ modellar kontekstida muhokama qiladi [4]. Ikkinchi manba jadid davri haqidagi dalil emas; undan zamonaviy texnik vosita paydo bo‘lishi insoniy faoliyatning maqsadini avtomatik belgilamasligi haqidagi savolni aniqlashtirish uchun foydalaniladi. Tarixiy va hozirgi qatlamlar shu tariqa aralashtirilmasdan qiyoslanadi.

Ijtimoiy o‘rganish va mas’uliyat. Stilgoening avtonom avtomobillarga doir tadqiqoti texnik o‘rganish bilan ijtimoiy o‘rganish o‘rtasidagi munosabatni muhokama qiladi [5]. Mazkur maqolada ushbu alohida sohadan olingan saboq umumiy samaradorlik qonuni emas. Saboq tashabbus ta’sirlangan insonlarning tajribasiga javob berishi uchun qanday tartib zarurligini so‘rashdan iborat. Texnik xatoning tuzatilishi bilan maqsadning qayta baholanishi bir xil o‘rganish bosqichi emas.

Owen va Pansera mas’uliyatli innovatsiya yondashuvlarini sharhlaydi [6]. Von Schomberg va Blok innovatsiyani texnologiya falsafasining maxsus muammosi sifatida o‘rganadi [7]. Mazkur manbalar asosida mualliflik mezoni taklif etiladi: innovatsion tashabbusning bahosi faqat “nima yaratildi?” emas, “qanday ehtiyoj belgilandi, kim ta’sirlandi va qaror qaysi dalil bilan o‘zgaradi?” savollarini ham qamrab olishi kerak. Bu mezon jadidlarning o‘z terminologiyasi deb taqdim etilmaydi.

1-jadval. Yangilanishni tushuntirish va baholash darajalari

Mezon	Tahlil savoli	Talqin sharti	Chegara
Yangilik	Nima boshqacha?	Oldingi amaliyot bilan qiyoslanadi.	Farq foyda emas.
Joriy etish	Nima amalda ishlayapti?	Taklif va foydalanish ajratiladi.	Reja natija emas.
Qiymat	Kim uchun nima yaxshilandi?	Tanlangan mezon asoslanadi.	Ko‘lam taraqqiyot emas.
Davomiylik	Nima saqlanib, nima o‘zgardi?	Qadriyat va vosita farqlanadi.	Tarix nusxalanmaydi.
Qayta ko‘rish	Qaysi dalil qarorni o‘zgartiradi?	Yangi tajribaga javob tartibi ochiladi.	Samaradorlik kafolatlanmaydi.

Davomiylikning tanqidiy talqini. Abzhalov va hamkorlar jadid harakatining Markaziy Osiyodagi ta’lim yangilanishiga doir hissasini ko‘rib chiqadi [8]. Ushbu tarixiy yo‘nalishni hozirgi innovatsion jarayonga bog‘lashda tashqi shaklni ko‘chirishdan ko‘ra muammo qo‘yish usulini qiyoslash muhim. Masalan, bilimni kim egallashi, uni kim yetkazishi va foydalanish imkoniyati qanday tashkil etilishi haqidagi savollar turli davrda turli vositalar bilan qo‘yilishi mumkin.

Tanqidiy davomiylik tarixiy amaliyotni to‘liq tiklash ham, undan faqat tantanali ramz sifatida foydalanish ham emas. U saqlanayotgan qadriyatni, o‘zgartirilayotgan vositani va yangicha vaziyatdagi cheklovni alohida ko‘rsatadi. Bunday talqinda meros hozirgi qarorni avtoritet bilan tasdiqlash vositasiga aylanmaydi. Aksincha, hozirgi qarorning asosini tekshirishga xizmat qiluvchi savollar manbasi bo‘ladi.

MUHOKAMA

Asosiy e’tiroz normativ mezonlarning ko‘pligi tashabbusni sekinlashtirishi mumkinligidir. Maqoladagi javob barcha yangilikka bir xil murakkab tartib qo‘llashdan iborat emas. Oqibati qaytariladigan kichik sinov bilan insonning ta’limga kirish imkoniyatini o‘zgartiradigan tashabbusning asoslash yuki bir xil bo‘lmasligi kerak. Mezonlarning vazifasi harakatni to‘xtatish emas, da’vo ko‘lamini dalil ko‘lamiga moslashtirishdir.

Boshqa e’tiroz tarixiy meros zamonaviy nazariya uchun faqat bezak sifatida qolib ketishidir. Buni oldini olish uchun maqola tarixiy manbadan olinadigan ma’lumotni aniq ajratadi: davr muammosi, muallif taklifi va amalga oshirish sharoiti. Zamonaviy mezon esa alohida mualliflik talqini sifatida beriladi. Ikki qatlam o‘rtasidagi aloqani tushuntirishning o‘zi ilmiy vazifa bo‘lib, u o‘xshash iboralar sanog‘i bilan almashtirilmaydi.

Kelgusi tekshiruvda bir tashabbusning dastlabki maqsadi, joriy etilgan shakli va foydalanuvchi tajribasi qiyoslanishi mumkin. Tarixiy yo‘nalishda esa muayyan maktab yoki nashrga oid birlamchi hujjatlar zarur bo‘ladi. Maqolaning nazariy natijasi bunday tekshiruvlarni almashtirmaydi. U muvaffaqiyatni oldindan e’lon qilishdan ko‘ra, qaysi da’vo uchun qanday dalil kerakligini ochadi.

XULOSA

Jadid merosining innovatsion jamiyat haqidagi muhokamalarga ahamiyati zamonaviy terminlarning tarixiy matnda tayyor holda mavjudligi bilan o‘lchanmaydi. Muhim jihat bilim, ijtimoiy ehtiyoj va faoliyat sharoitini bog‘lashga doir savollarni tarixiy farqlarni saqlagan holda qayta qo‘yishdir. Yangilik, joriy etilish va taraqqiyotning farqlanishi shu talqinning asosiy konseptual natijasidir.

Ijtimoiy yangilanishni baholashda ta’sirlangan tomonning tajribasi, imkoniyatlar taqsimoti va qayta ko‘rish sharti hisobga olinishi taklif etildi. Ushbu mezonlar empirik tasdiqlangan universal tizim emas. Ular tarixiy merosga tayangan, lekin bugungi qarorning mas’uliyatini tarixiy avtoritet zimmasiga yuklamaydigan falsafiy yondashuvni ifodalaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdirashidov Z. Known and Unknown Fiṭrat: Early Convictions and Activities // Acta Slavica Iaponica. Vol. 37. 2016. (p. 103–118). DOI: 10.14943/ASI.37.103
2. Farxodjonova N. Milliy-madaniy qadriyatlar transformatsiyasi orqali jamiyat barqarorligi: jadidlar merosining ijtimoiy-falsafiy tahlili // O‘zbekiston Milliy universiteti xabarlari. 1(1.6.1). 2025. (p. 172–174).
3. Касавин И.Т. Знание и реальность в исторической эпистемологии // Эпистемология и философия науки. Т. 57. № 2. 2020. (p. 6–19). DOI: 10.5840/eps202057216
4. Михайлов И.Ф. «Я», деятельность и культура в эпоху генеративных моделей. К 95-летию Ф.Т. Михайлова // Вопросы философии. № 10. 2025. (p. 5–15). DOI: 10.21146/0042-8744-2025-10-5-15
5. Stilgoe J. Machine learning, social learning and the governance of self-driving cars // Social Studies of Science. Vol. 48. No. 1. 2018. (p. 25–56). DOI: 10.1177/0306312717741687
6. Owen R.; Pansera M. Responsible Innovation and Responsible Research and Innovation // Simon D. et al. (eds.). Handbook on Science and Public Policy. Edward Elgar. 2019. (p. 26–48). DOI: 10.4337/9781784715946 DOI
7. von Schomberg L.; Blok V. Technology in the Age of Innovation: Responsible Innovation as a New Subdomain Within the Philosophy of Technology // Philosophy & Technology. Vol. 34. 2021. (p. 309–323). DOI: 10.1007/s13347-019-00386-3
8. Abzhalov S.; Bazarbayev K.K.; Nurmatov Z.; Abdrassilov T. An Analysis of Contribution of Jadid Movement in Modernisation and Reform of Education in Central Asia // Adam Alemi. Vol. 99. No. 1. 2024. (p. 129–142). DOI: 10.48010/aa.v99i1.385